

הזכרי עם הנקבי, רק כאשר אלה מבודדים זה מזה, מופיע הדין ככות מסוכן. אפל ורע, בספירתו המיוחדת או בפעולתו בספירה האחרונה.⁵

ראשוני המקובלים בספרד ניסו לבטא רעיון זה בעיוניהם במשמעותו האמיתית של חטא אדם הראשון, שעל-ידו חדר הרע אל העולם האנושי. ראייה מעמיקה בעניין זה אנו מוצאים במאמר אחר הראוי לתשומת-לב מיוחדת, המעלה בסימבוליקה של שני העצים בגן עדן ובתפיסת חטא אדם הראשון מוטיבים מרכזיים, שהיו לנכסי-צאן-ברזל בספרות הקבלה. כאן אנו מוצאים את אחד הניסוחים החשובים ביותר של בעיית הרע המופיעים בספרות הקבלה. זהו קטע הנקרא 'סוד עץ הדעת' והוא נמצא בידינו בכמה כתבי-יד, קצתם אנונימיים וקצתם מיוחסים לר' עזרא בן שלמה מגירונה (וייחוס זה מסתבר משימוש לשונו).⁶

'ענין עץ הדעת אשר נצטווה אדם הראשון לבלתי אכול ממנו, חן דעתך מה הענין ולמה מנעו ה' מן העץ ההוא יותר מן השאר. דע והבן כי לא הזהירו הכתוב בעבור הלקיטה, רק על האכילה בלבד. שהרי האדם לא לקט ולקח הפרי כי האשה נתנה לו. גם הכתוב לא אמר לו אלא המן העץ אשר ציויתך לבלתי אכל ממנו אכלת. גם בעץ החיים כתוב: ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם. תראה מכאן כי האכילה גורמת העוון, וכן הוא. דע כי אכילת פירות הגן מזון הנשמה, על כן נענש על האכילה שהוא בגוף ונשמה, אבל לקיטת הפרי, אף על פי שהיא פירוד למטה, אין חלק והנאה בנשמה בלקיטה, ולא תגרום פירוד למעלה. רק באכילת הפרי יש חלק בנשמה וניזונת מפירותיה וגורמת לה היוק, כשהפרי יש בו דברים מויקים וגורמים יצר הרע ומחסר אותה [את הנשמה] ממעלתה ומבריאותה וממעטת כחה למעלה. וזה היה העוון. כבר ידעת עץ החיים ועת הדעת, כי למטה אחד ולמעלה שנים; ועץ הדעת מרוה צפון, ועץ החיים מרוה מזרח אשר משם האורה יוצאת לכל העולם, וכח השטן שם. וכתוב בירושלמי [דהיינו בספר הבהיר, סעיף 109]: מאי ניהו השטן? מלמד שיש לו לקדוש ברוך הוא מידה ששמה רעה והיא לצפון, כדכתיב מצפון תפתח הרעה, ומצפון היא באה. ומאי ניהו? היא צורת יד [שמאל] ולה שלוחים הרבה, ושמש כולם רע רע, אך יש בהם קטון וגדול והם מחייבים את העולם כדכתיבנא התם. וכתוב בירושלמי של מעלה [שם, סעיף 107] מאי דכתיב ויורהו ה' עץ וישלך אל המים [במדבר טו,

⁵ ראה על כך להלן, בפרק שמיני.

⁶ השתמשתי בכתבי-היד הבאים: Oxford Christ Church College 198, 7b-8b; Leiden, Warner 93, 54b; Casanatense (Roma) 179, 96 a

כה? ? אותו עץ החיים היה שהשליך השטן וכו'. כדכתיבנא התם. וזה העניין: כי בעת שיתחבר עץ החיים, הוא מצד מזרח והוא יצר הטוב ומידת השלום, עם עץ הדעת שהוא מצד צפון, מצד השטן ומצד הרעה, לא יוכל השטן להשטין, כי יתגבר עליו עץ החיים, שהוא ממידת השלום [ההרמוניה]. ובעת שיפרד ממנו ישאר לו כוחו וישטין. ועל כן כאשר נסה השטן להחטיא ישראל [במרה], השליכו [את עץ החיים] והרחיקו ממנו ונסה ישראל, ועל כן היה רשאי להחטיא את ישראל. וזה ענין קיצוץ בנטיעות, כי אם היה בחיבור [עם עץ החיים] לא היה יכול להשטין. ולולי שהפריד אדם תחילה בפרי, לא היה יכולת בשטן להפריד מעץ החיים. ואל יקשה בעיניך ענין אחד, שלא היה [אדם הראשון?] באכילה [כלומר שלא השתתף באכילה עם חוה]. פירושו היה במחשבה, שהוא יותר בחלק הגשמה. כבר ידעת כי האדם כלול מכל הדברים⁷, ונפשו קשורה בנפש העליונה, ועל כן כתוב בתורה: קדושים תהיו כי קדוש אני, וכן: התקדשתם והייתם קדושים. ועל כן הצדיק המעלה נפשו הזכה והטהורה בנפש העליונה הקדושה, יתאחד עמה ויודעת העתידות; וזאת ענין הנביא ודרכו, שאין יצר הרע שולט בו להפרידו מגשמה העליונה. על פן נפש הנביא מתיחדת עם הגשמה העליונה יחוד גמור, ובשכלו מקיים התורה, כי הם [המצוות] כלולות בו. ועל כן אמרו חז"ל⁸ שהאבות קיימו התורה בשכלם, ואמרו: האבות הן הן המרכבה⁹. וגם בגיהם אחריהם, וכל צדיק וצדיק כמו כן. ועל זה כתוב [שמות כט, מה] ושכנתי בתוך בני ישראל, כי שורה עליהם רוח הקדש ומתחבר בהם. ובלכת האדם בדרכי הרע, שהוא השטן, הוא מקצץ ומפריד הגשמה מן הגשמה של מעלה; ועל זה כתוב בתורה [ויקרא כו, ל] וגעלה נפשי אתכם, כמו ריחוק ופירוד הגשמה מן הגשמה. והוא כמו קיצוץ. ועל כן כתוב [ויקרא יא, מג]: ונטמתם בם — בלא אלף¹⁰. כלומר, אין ראוי כתר מלכות המחייה את כולם [המסומל באלף] להיות בראשם והם חייבים מיתה [מפני שנפרד מן הגשמה העליונה והרסו את האחדות האלוהית]. וכתוב בנביאים [ישעיה נט, ב] עוונותיכם היו מבדילים וגו', וכמה פסוקים על זה. ואמרו¹¹: לא נחש ממית אלא עוון ממית. על כן

⁷ הביטוי 'דברים' מובנו בחוגים אלה גם מאמרות, כלומר כוחות עליזים, ובמובן זה מופיע המונח בהמשך המאמר.

⁸ קידושין פב ע"א.

⁹ בראשית רבה, פר' מז, ח, ועוד מקומות.

¹⁰ מפני חסרון האלף ב'נטמתם' מופיעה כאן המלה 'מת'.

¹¹ ברכות לג ע"א.

כשאכל אדם מפרי עץ הדעת, שהוא מצד הרע והבדילו [בתודעתו או בעיונו] מעץ החיים, שלט בו יצר הרע באכילתו ובנשמתו, כי נשמתו היה לה חלק באכילה מפירות הגן, כמו שאמרנו לעיל. ועל כן [נמצא באדם] טומאה ומיתה וריחוק הנשמה מן הנשמה. הנה נתבאר כי באכילתו קיצץ למעלה ולמטה והפריד כוחות עץ הדעת לבד, וריחקן מכוחות עץ החיים, וזהו החטא הגדול בנפש ובגוף בבת אחת למעלה ולמטה, ועל כן נאמר באדם הראשון שקצץ בנטיעות¹². שאחר שהפריד פרי עץ הדעת, שהוא מצד הרע, מעץ החיים והגדיל כוח יצר הרע והשביע נפשו ממנו, ריחק הנשמה מן הנשמה ונחן כוח לשלוחי עץ הדעת לעשות רע, והפריד עץ הדעת מעץ החיים, והפריד נפשו גם כן מכל מידות הטובות הכלולות בנפשו ונתיחד ביצר הרע... ובפירוש אמרו: הוא שטן, הוא יצר הרע, הוא מלאך המוות¹³. כי אדם קודם אכילתו היה כולו רוחני ולובש מלאכות [בעל טבע של מלאך] כחונד ואליהו. על כן היה ראוי לאכול מפירות גן עדן, שהם פירות הנשמה. ואל יקשה בעיניך לשון אכילת הפרי, כי האכילה לשון הנאה. כמו [שמות כא, כת] לא יאכל בשרו — אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע¹⁴, והוא הנאת הנפש. אחר כך אמר: הן האדם היה כאחד ממנו, ואמרו רז"ל: כיחידו של עולם¹⁴, כלומר שהוא כלול מכל הדברים. ופירוש הן האדם וגו' — קודם שחטא, ועתה בחטאו מת. וקודם שחטא היה ראוי לאכול מפירות הגן, שהוא פרי הנפש, על כן צריך לשלחו משם. וגם מפני דבר אחר צריך לגרשו משם: פן ישלח ידו וגו' — מעץ החיים הגורם חיים, כי הוא מכוח צרור החיים, ואכל ממנו וחי לעולם, כי משם כח החיים. ומשני דברים נטרד: מאכילת פירות הגן שהם חיים לנשמה, כאכילת הפרי לגוף, ומאכילת עץ החיים, שהוא לחי לעולם. וזהו שאמרו שני לשונות: וישלחהו ויגרשו את האדם.

מה אנו למדים מן המאמר הזה? אנו שומעים משהו על אדם הראשון, כלומר על טבעו של האדם, ואנו שומעים משהו על הקשר בינו לבין האלוהות וכוחות פעולותיה המיוצגים בציור העצים שבגן-עדן. הספירות מכונות לעתים קרובות 'נטיעות' הנטועות בגן האלוהות ושצמחו, כביכול, מתוך קרקע-בראשית של הרצון האלוהי. 'קיצוץ בנטיעות' הוא כינוי אליגורי בפי

¹² בראשית רבה, פר' יט, ד.

¹³ בבא בתרא טז ע"א.

¹⁴ *פסחים כא ע"ב.

¹⁴ בראשית רבה, פר' כא, ה.